

A JÓ, A ROSSZ ÉS A SZOCDEM? MAROSÁN GYÖRGY, NAGY IMRE ÉS KÁDÁR JÁNOS PÁLYAFUTÁSÁNAK INGAMOZGÁSAI

Bárány Balázs

„Kádárt két okból tartottam fontosnak.

Először is azért, mert munkás, másodszer pedig azért, mert ő ugyanúgy adót fizetett a Rákosi-éra következményeiért, mint én. Ez a kettő együtt sugallta nekem, hogy a vezetést nézve ő az egyedüli ember, aki számba jöhet, akinek súlya, tekintélye van.”

(Marosán György egy interjúban Kádár Jánosról 1986-ban. Vámos, 1986. 140.)

„Nagy Imre a felkorbácsolt utca embere, aki úgy látszik, csak miniszterelnök akar lenni, s egyben vezér. Egy tekintetben rokon Rákosival és Gerővel: a hatalom megszállottja.

Kádárnál ezt nem véltem felfedezni,

ő egyszerű pártmunkás, az emberek szemében szimpatikus.”

(Marosán György visszaemlékezése Nagy Imréről és Kádár Jánosról 1989-ben. Marosán, 1989. 77.)

Kádár János és Nagy Imre az 1945–1956 közötti magyar történelem (Gyarmati György periodizációjával élve: a Rákosi-korszak¹) meghatározó szereplői. Igazi élvonalbeli politikusok, akik nemcsak befolyásolták, de a kritikus pillanatokban formáltak is az események menetét. A történeti emlékezet Marosán György alakját leginkább a másodvonalba helyezi, ahol volt ugyan lehetősége az események befolyásolására, de korántsem olyan mértékben, mint az előbbieknél. Két alkalommal sikerült ideig-óráig kilépnie az árnyékból: az egyik az 1948-as pártfúzió végrehajtása, a másik pedig az 1956-os forradalom elleni fellépés sürgetése. Pedig életútjából nem feltétlenül következnének ezek a döntések. Mi motiválhatta ezeket a lépéseket? Miért döntött úgy a szociáldemokrata péklegény, hogy részt vesz a Magyar Dolgozók Pártja létrehozásában, s ezzel Rákosi Mátyás hatalomra segítésében? S miután az általa preferált társadalmi berendezkedés vezetői börtönbe küldték, mégis miért fordult az ellen, aki ennek a megváltoztatásáért küzdött? Röviden: miért pont Kádár János, miért nem Nagy Imre?

Egyfajta „hármastükörbe” helyezve követjük végig Marosán György életútját, mely segíthet eligazodni az egyéni életpályák és magatartásformák között. Útjára indítunk három ingát és követjük mozgásukat a nyugvóponttól a lendületvesztésig, feljegyezzük az együttmozgásokat és az összekoccanásokat. Hipotézisünk az, hogy Marosán pályafutása hasonló ívet járt be, mint Kádáré, így az könnyebben tudott azonosulni ezzel, mint Nagy Imréével.

¹ Gyarmati, 2011.

Elrugaszkodás a nyugvóponttól

Mocskos lövészárók, sáros falusi földút, rosszul fűtött árvaház. Az első világháború kezdetén ez volt az osztályrésze Nagy Imrének, Kádár Jánosnak és Marosán Györgynek. A három politikus összehasonlításakor az első szembetűnő különbség: az életkor. Nagy még a 19. századnak (a millennium évének!) a szülötte, s már 18 évesen katona lett. Kádár és Marosán viszont a 20. század gyermekei: előbbi 16, utóbbi 12 évvel volt fiatalabb nála. De ami még fontosabb: a Nagy Háborút mindketten gyermekként élték meg, míg Nagy Imre harcolt is a fronton.

Az 1914-es esztendő Nagy Imrét a kaposvári felsőkereskedelmi iskola tanulójaként érte. A fiút, akit addig „*a tanulás és az udvarlás kötött le egészen*”², többedmagával besorozták katonának. A fiatal géplakatostanonc háromhavi kiképzés után megjárta az olasz frontot, kétszer volt kórházban: először meghűlés, másodsor egy lábsérülés miatt. Egy rövidebb kitérő után (géppuskázó tanfolyamon vett részt Budapesten) az orosz frontra vezényelték, ahol 1916-ban ismét lábsérülést szenvedett, hadifogságba esett, majd a kurszki és a voronyezsi hadikórházban ápolták.³ Édesanyja még időben elbúcsúzott tőle a fővárosban, hisz Nagy csak 1921-ben tért ismét haza Somogyba.

Csermanek (Czermanik) János ezeket az éveket a szintén Somogy megyei Pusztaszemesen, majd Kapolyon töltötte, előbb a Kreizinger, majd a Bálint családnál. Édesanyja, Borbála, anyagi helyzete miatt kénytelen volt nevelőszülőkre bízni az 1912-ben, Fiumében napvilágot látott szerelemgyermeket. Kapoly, a „*sárba ragadt fészek*”⁴ ideális kisgyermekkori helyszíneként tűnik fel Kádár életrajzában, Huszár Tibor azonban ezt inkább utólagos átértelmezésként látja, s a szülők hiányát hangsúlyozza.⁵

Marosán György a Bihar megyei Hosszúpályiban látta meg a napvilágot 1908. május 14-én, egy görögkatolikus kántortanító ötödik gyermekeként. Az I. világháború kitörésekor éppen hatéves volt, azonban ez az év nem csak emiatt volt számára meghatározó: édesapját is ekkor veszítette el, aki feltételezhetően a nehéz anyagi körülményeik miatt az öngyilkosságba menekült.⁶ A kenyérkereső eltűnésével a család nehéz helyzetbe került, ezért folyamatosan költöztek: először Nagyváradra, a Magyar utcába, ahonnan édesanyja Debrecenbe vitte négy gyermekét (köztük őt is), hogy az ottani árvaház gondjaira bízva őket.

² Nagy, 1993. 1383.

³ Rainer, 1996. 32–33.

⁴ Gyurkó, 1983. 26.

⁵ Huszár, 2001. 16.

⁶ Marosán, 1967. 15.

Nagy Imre 1918-ig kénytelen volt a berezovkai hadifogolytábor „vendégszeretetét” élvezni Kelet-Szibériában. Alapműveltsége itt teljesedett ki, megtanult oroszul, és itt vált kommunistává. A forradalom idején vörösgárdista lett, majd belépett a Szibéria Külföldi Munkásainak Kommunista (Szociáldemokrata) Pártjába. 1918 őszén a Cseh Légio fogságába esett, ahonnan a következő évben sokadmagával sikeresen megszökött és a Bajkál-tó környékén tengődött, alkalmi munkákból (fűtés, mosogatás, udvartakarítás) tartva fenn magát. A megszerveződő bolsevik hatalom oldalán a szibériai Irkutszkban lett pártmunkás.⁷

Az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság napjaiban Kádár még csak héteves volt. A közéleti eseményekből természetesen semmire nem emlékezett, ám ekkor költöztek édesanyjával Budapestre, ami kultúrsokkal érhetett fel a falun nevelkedett fiú számára. Gyermekkorra hamar véget ért, hiszen az iskola mellett dolgozni kényszerült, hogy kisegíthesse édesanyját. A sport és az olvasás (elmondása szerint) ekkor vált szenvedélyévé.⁸

A forradalmak Marosánt az árvaházban érték.⁹ Memoárjának erre az időszakra eső részei roppant színesek, mintha csak azért íródott volna, hogy például szolgálhasson a megjelenésekor uralkodó történetírói koncepciónak, mely szerint az őszirózsás forradalom a Tanácsköztársasággal dialektikus egységet alkot. Az árvaházban lejátszódó események valójában a nagypolitika kicsinyített másaként tűnnek fel: az elnyomott osztályokat a diákok, míg elnyomóikat a nevelők jelképezik. Ennek felismeréséhez a szerző különféle attribútumokkal ruházza fel szereplőit (pl. erőszakos és legitimista igazgató, barátságos és rokkant nevelő stb.). Egy dickensi világ bontakozik ki előttünk a sorokat olvasva, melynek legvidámabb időszaka a „dicsőséges 133 nap” idejére esik, ahol a diáktanács ruhát oszt a rászorulóknak, vasárnap már nem kell templomba menni (helyette lehet kirándulni a Nagyerdőben), a húsvéti ünnepen pedig mindenki tejeskávét és kalácsot kap. Ezzel párhuzamosan (ahogy az lenni szokott) megugrott a diákok tanulási kedve is. Mindez azonban a Tanácsköztársaság bukásával szertefoszlott, a romantikus alakok eltűntek, Marosán pedig 1919-ben visszatért Váradra.

Összegzőképpen tehát elmondhatjuk, hogy hármójuk közül rendezett családi háttérrel egyedül Nagy Imre rendelkezett. Bár édesapját nem ismerte, Kádár édesanyjával szintén pozitív viszonyt ápolt, férfmintával pedig a kapolyi Bálint Sándor szolgálhatott számára. Marosánnak bár voltak emlékei édesapjáról, a szerető családi légkör meglehetősen szűk marokkal lett kimérve. Korán árvaházba került, s ha ehhez hozzávesszük, hogy a vallás kérdése miatt édesanyjával hamar konfliktusba

⁷ Rainer, 1996. 45–55.

⁸ Gyurkó, 1982. 38–45.

⁹ Marosán, 1967. 54–59.

is került¹⁰, amit később a pályaválasztásával még tetézt is¹¹, már láthatjuk, hogy a három vizsgált személy közül talán az ő pszichoszociális fejlődése állt a legingategabb alapokon.

A három inga mozgásba lendül

Mielőtt áttekintenénk, hogy Nagy Imre, Kádár János és Marosán György milyen módon kapcsolódott be a nemzetközi munkásmozgalomba, érdemes annak működéséről pár szót ejtenünk. Lássuk, hogyan mutatja be Sipos Péter a magyar szociáldemokrata mozgalom működését!

A 19. század óta a szakszervezeteknek két típusa különböztethető meg: az egyikben egy bizonyos iparág rokon szakmáiból verbuválódott a tagság, míg a másikban a belépők mind azonos szakmában dolgoztak. A tagdíjat heti járulékként fizették be, ami általában egyórányi munkabért jelentett. Az összeg fele a szakszervezet pénztárába, míg 50%-a (féllegálisan) az ún. szabadszervezethez került.

A szabadszervezeti tagság kötelező volt, ezzel együtt a szabadszervezeti tagok az MSZDP tagságát is alkották. A szakszervezetek létszáma tehát a szociáldemokrata párt tagjait gyarapította. A tagok tagkönyvet kaptak, használhatták az egyesületi helyiségeket (pl. könyvtárat), részt vehettek a szakszervezeti rendezvényeken. A belépéssel vállalták, hogy betartják az alapszabályzatot, egyéni érdekeiket a közösség elé nem helyezik, végrehajtják a szakszervezet határozatait, és elfogadják a munkáltatóval kötött egyezményeket. Ezenkívül a szakszervezet a tagjai számára segélyeket folyósított, és munkát is közvetített. Az általában két évente összehívott közgyűlésen választották meg a szakszervezetek központi vezetőségét, és döntöttek bizonyos indítványokról, segélyekről.

A munkások és a szakszervezet között a legfontosabb összekötő kapocs a bizalmi volt. Gyakorlatilag a munkások képviselőjeként működött, s tekintélyét csupán „diplomáciai” képességeivel tudta kialakítani és fenntartani. Ebből fakad, hogy általában karizmatikus, tapasztalt munkásokat választottak bizalminak. Gyakori volt, hogy a „lentől” érkező követelések és a „fentről” érkező ajánlatok két malomköve közt őrlődve kellett kompromisszumra juttatnia a két felet. Általában 10-30 fő választott egy bizalmi.

¹⁰ „Nézzé, mama, kértem én maguktól a vallásomat? Nem kértem. (...) Én viszont a boldogságot nem az égiektől, de nem is az imádságtól várom. Nekem kell azt kiverednem... Anyám nagy szemekkel nézett rám, és ezt felelte: – Makacs vagy, akár az a román apád volt! Makacs vagy... Azok a büdös vörösök jól elbolondítottak! – Utolsó érvként pedig azt kiáltotta: – Meglásd, megbüntet a Jóisten!” Marosán, 1967. 13.

¹¹ „Munkás nem leszel! Nem lehetsz a család szégyene! (...) Tanulsz majd, és úr leszel! (...) A te mesterséged asszonymesterség – mondta anyám. – És nem rendes. Kenyeret, kalácsot minden asszony tud sütni.” Marosán, 1967. 105.

A helyi csoportok, központi szervek és az egyes szakosztályok (pl. Marosán esetében az Élelmezési Munkások Országos Szövetsége kapcsán a Sütők szakosztálya) központi vezető testülete a Szakszervezeti Tanács („Szaktanács”) irányította, melynek legfőbb jelentősége abban állt, hogy itt adtak engedélyt a sztrájkra. Külön havi közlönyt bocsátott ki (*Szakszervezeti Értesítő* címmel). Vezető titkára 1927 és 1944 között Peyer Károly volt.¹²

A kommunista mozgalom az 1921-es rendtörvény értelmében ex lex állapotba került, így csak illegalitásban működhetett tovább. Az Ideiglenes Központi Bizottság Bécsből szervezte a pártmunkát, melynek első vezetői között ott találjuk Kun Bélát, Landler Jenőt és Lukács Györgyöt is. A munka oroszlánrészét kétségtelenül Landler végezte, akinek útmutatása szerint a Szociáldemokrata Pártban és a szakszervezetekben beépített ágenseken keresztül igyekeztek formálni a politikát.¹³

A rendtörvény értelmében mindenki, aki „*az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására vagy megsemmisítésére, különösen valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos létesítésére irányuló mozgalmat vagy szervezkedést kezdeményez*”, büntettet követ el.¹⁴ A rendőrségi fellépés állandó volt: amint kielégítő mennyiségű bizonyíték került elő egy-egy veszélyesnek tűnő csoport ellen, igyekeztek azt a lehető leggyorsabban ártalmatlanná tenni. Ehhez segítségükre volt a hathatósan kiépített besúgóhálózat, s olykor a véletlen is (pl. 1926 decemberében Kun Béla és Komor Imre egy bécsi taxiban felejtették a KMP magyarországi fedőszervezetének, a Magyarországi Szocialista Munkáspártnak a tagnévsorát).¹⁵

Nagy Imre tehát a hadifogságban ismerte meg a kommunista eszméket – szinte még gyermekfejjel. 1921-ben tért haza Kaposvárra, és (követve a párt utasításait) belépett a Szociáldemokrata Pártba. Tisztviselői munkába kezdett, élénk érdeklődést mutatott az agrárpolitikai kérdések iránt, és természetesen aktívan részt vett a helyi munkásmozgalom szervezésében. Életét ez irányította a későbbiekben is: a párt Somogy megyei titkára lett és megismerte az elkötelezett baloldali családból származó Égető Máriát, akivel 1925-ben házasságot kötöttek.

Ugyanebben az évben azonban a Szociáldemokrata Párt kizárta soraiból. Ennek oka az volt, hogy Nagy konfliktusba került Peyer Károllyal, aki az MSZDP XXII. kongresszusán időtúllépésre hivatkozta megvonta tőle a szót (a beszédben Nagy éppen a párt politikáját bírálta).¹⁶ Részt vett a kommunista mozgalom fedőpártjának megalapításában, és valószínűleg ekkor került a rendőrség célkeresztjébe is (mindez talán a fent említett bécsi fiaskónak is köszönhető volt), végül két hónapra letar-

¹² Sipos, 1988. 94–95. és Sipos, 1999. 215–230.

¹³ Sipos, 1988. 114–151.

¹⁴ Romsics, 1999. 162–165.

¹⁵ Varga, 1999. 117. és Rainer, 1996. 106.

¹⁶ Rainer, 1996. 86–87.

tóztatásba került. Érdekes tény, hogy az ellenforradalmi rendszer hatóságai nem tettek különbséget a politikai és a köztörvényes bűnözők között.¹⁷ Talán ennek köszönhető, hogy a rendőrség csak születendő gyermekének hírére engedte őt haza a fogságból – házi őrizetbe, s közben feleségét is megfigyelés alatt tartották.¹⁸ Az ilyesfajta esetek megelőzése végett jobbnak látta emigrálni: 1928-ban Bécsbe, két év múlva pedig Moszkvába költözött családjával. Afféle pártértelmiségi vált belőle: a Komintern agrárintézetének kutatója lett, miközben a magyar pártvezetés frakcióharcaitól, belvizsgálaitól távol tartotta magát.¹⁹

Élete rendeződött, családjának lakást és megélhetést tudott biztosítani. Pályája legközelebb a harmincas évek közepén bicsaklott meg, a sztálini ellenségkeresés hisztérikus légköre közepette. Felesége 1935-ös hazátogatása miatt ugyanis Kun Béla feljelentést tett a pártnál, mely végül kizárta soraiból, ami miatt agrárintézeti munkáját is elveszítette. Alkalmi munkákból, főként agrárügyi tanulmányok írásából tartotta fenn családját, majd 1939-ben visszavették a pártba. Épp időben ahhoz, hogy a moszkvai rádió magyar nyelvű adásait szerkessze a háború alatt.

Kádár Budapesten elvégezte az elemi és a polgári iskolát (elmondása szerint mindezt munka mellett), majd 1927-ben írógépműszerész végzettséget szerzett. A gazdasági világválság évében lett segéd, ekkor csatlakozott az illegális kommunista mozgalomhoz és a Vasas Szakszervezethez is. Nagy hatással volt rá az egy esztendő múlva tartott budapesti munkástüntetés, amely során verekedésbe is keveredett és eszméletét veszítette.²⁰ Élete középpontjában innentől a mozgalom állt, mondhatni ez lett a választott családja.²¹ Belépett a KMP-be és a Kommunista Ifjúsági Internacionáléba (KIMSZ), ahol a Központi Bizottság titkári pozíciójáig vitte. Ekkor tartóztatták le, 1933-ban. A börtönben tanúsított magatartása miatt a KIMSZ-ből kizárták, amit tekinthetünk az első konfliktusnak közte és a mozgalom között. Később éhségstrájk miatt a szegedi Csillagbörtönbe vitték.

Szabadulása után belépett a Szociáldemokrata Pártba, ahol 1940-ben már vezetői tag lett.

¹⁷ Varga, 2015. 113.

¹⁸ Rainer, 1996. 107–110.

¹⁹ Izsák, 2010. 381.

²⁰ „Ünnepi érzés, valami vidám feszültség uralkodik rajtuk és ragad rám is. (...) Ma sem tudom mi történt, csak azon vettem magam észre, hogy a huligánok és a tüntetők között kitört verekedés kellős közepébe kerültem.” Gyurkó, 1983. 61.

²¹ „Egyszer látta még édesanyját, mielőtt az ország felszabadult. Az utcán pillantotta meg, véletlenül. Vaksin botorkált, nagy csomag újságot cipelve. Kádár nem ment oda hozzá. Utasítása volt, hogy senki ismerőssel nem találkozhat.” Gyurkó, 1983. 117.

Az illegális mozgalomba bedolgozva, 1942-ben a pártsejtek újjászervezésén dolgozott, s a következő évtől változtatta meg nevét is Csermanekről Kádárra (ennek hivatalos úton történő módosítására még két évet kellett várnia). A KMP feloszlásának és a Békepárt létrehozásának ötlete is ekkor született meg – bár állítólag Kádár nem ezt a nevet választotta volna.²² Rákosi és Gerő később emiatt a döntés miatt vonták őt felelősségre, likvidátornak bélyegezve őt²³ – ez volt a második lelki seb, amit a mozgalom okozott neki.²⁴

Marosán Nagyváradon a Steiner pékségben ismerkedett meg a szervezett munkásmozgalommal. A 14 éves fiú ekkor szerezte meg segédlevelét, ám édesanyjával – aki már deklasszálódásaként élte meg, hogy az munkásnak állt – viszonya megromlott. Ám amikor a pék fia erőszakos volt vele, munkatársai és a szakszervezet bizalmija keltek védelmére, így a talajtalan kamasz fiú hirtelen stabil háttérre bukkant.

Új családot talált magának a Munkásotthon lakói, az énekkar és első mentora, dr. Rozvány Jenő személyében. Nagyhoz és Kádárhoz képest aránylag későn kezdte el felépíteni általános műveltségét, azonban a lemaradást igyekezett minél gyorsabban behozni: ehhez az időszakhoz kapcsolódnak nagy olvasmányélményei. Elkötelezettségét bizonyítja, hogy 17 évesen már bizalminak jelölték, 1926-ban pedig már rendes vezetőségi tag volt. Ekkor azonban repatriálni volt kénytelen, mert csak így tudta elkerülni a román sorkatonai szolgálatot, a magyar szakszervezeti iskolákban pedig egyéb továbbképzési lehetőségek is megnyílhattak előtte.²⁵ Épp szerencsés időben távozott a „sztrájkok városából”: a következő évben egy nagyobb sztrájk miatt a hatóságok több mozgalmárt (köztük Rozványt, Marosán mentorát is) letartóztattak, a Munkásotthont pedig bezárták.²⁶ 1927-től már az SZDP tagja volt – korábbi „családjával” tehát fenntartotta meglévő kapcsolatát.

Ekkor már egy saját család építésébe is belekezdett. 1938-ban feleségül vette a zsidó származású Gelber Erzsébetet, akinek a családjában végre megtalálta a régóta keresett biztos pontot. Ez jelentősen formálta világnézetét is: a szocialista ideológia mellett filozemita beállítottsága is erősödött.

²² „A Békepárt elnevezés egyébként nem Kádártól származik. Ő Munkás-Paraszt Pártot javasolt, de vezetői lezavarták.” Gyurkó, 1983. 121.

²³ „(...) a titkári funkciót akkor Gerő Ernő töltötte be, egyik első teendője volt kivizsgálni, hogy hogyan és miért történt a feloszlás. A vizsgálat azzal végződött, hogy Kádár Jánosnak szigorú (vagy egyszerű) megrovást adtak miatta...” Rákosi, 1997. 112.

²⁴ „Ez a seb – később kiderült, nem ok nélkül – tartósan bizonyult, annál is inkább, mert a bolsevik Kádár számára a legfontosabbat: feltétlen elkötelezettségét kérdőjelezték meg.” Huszár, 2006. 11.

²⁵ Marosán, 1967. 73–196.

²⁶ Fleisz, 2005. 52–53.

Ez már korábban is jelen volt gondolkodásában, önéletírása első kötetében pedig taglalta is, hogy számára a felekezeti és nemzeti hovatartozás nem számított szempontnak egy ember erkölcsi megítélésékor.²⁷

1939-ben már az Élelmiszeripari Munkások Országos Szövetségének (ÉMOSZ) főtitkára, két év múlva pedig már az SZDP fővárosi vezetőségében ült. Szereplései, beszédei általában mély nyomot hagytak hallgatóságában. A *Népszava* például azt írta róla, hogy „*Szenvedélyes és meggyőző szavakkal teljesen és a valósághoz hűségesen jellemezte*” a sütőmunkások akkori helyzetét.²⁸ Szavait nemcsak idézték, hanem rendszeresen publikált is ekkoriban.

Mivel pékként dolgozott, a katonai szolgálat alól felmentést kapott. A zsidótörvények bevezetése után több alkalommal is tanúja volt, hogy feleségét, annak rokonait, valamint munkásmozgalmi ismerőseit származásuk miatt atrocitások érték. Számára a fasizmus az erőszak uralmát, a sovíniszta nacionalizmust és az antiszemitizmust jelentette, amelynek elszabadulásakor az áldozatok először a zsidók, aztán a szociáldemokraták és a kommunisták közül kerülnek majd ki.²⁹

A rendőrséggel már Romániában is volt kisebb konfliktusa (12 évesen, csavargás miatt), de a mozgalomban való érintettsége miatt 1942-ben a Margit körúti gyűjtőfogházba került. Három hónapot töltött vizsgálati fogságban, ahol a társai között volt például Kovács Imre és Schönherz Zoltán is.³⁰ Szabadulása után a mozgalmi karrier folytatódott: az SZDP Országos Vezetőségén belül vidéki szervezőtitkár, majd az ÉMOSZ elnöke lett.

A német megszálláskor ismét elfogták, de kapcsolatai segítségével elérte, hogy a nagykanizsai internálótáborba kerüljön 1944-ben. Itt többek között Sulyok Dezső (a Független Kisgazdapárt, később a Magyar Szabadság Párt vezéralakja), Valentiny Ágoston (későbbi igazságügy-miniszter), Rónai Sándor (az ötvenes években az Elnöki Tanács, majd az Országgyűlés elnöke), Kiss Károly (későbbi külügyminiszter) és Somogyi Miklós (szakszervezeti vezető) voltak társai a fogságban.

²⁷ Marosán, 1967. 94., 148. és 454. Például: „*Zsidó péknél dolgoztam, aki a város egyik leggazdagabb embere volt – együtt dolgoztam olyan földönfutó zsidó munkással, mint amilyen én is voltam. Elöttem a keresztény péklegény, a zsidó péklegény, a román péklegény s a magyar péklegény már korán példázza, hogy kinek hol a helye, és mi az értéke. [...] Szocialista vagyok, és ez azt jelenti, hogy felekezeti szempontból nem teszek különbséget ember és ember között; azt azonban nézem, hogy gazdag-e vagy szegény, becsületes-e, vagy gazember-e az illető. [...] Habozás nélkül és teljes szenvedéllyel harcoltam a faji előítélet és a megkülönböztetés ellen.*”

²⁸ „*Megdöböntő felszólalások a sütőmunkások szerdai tiltakozó nagygyűlésén.*” *Népszava*, 1939. november 16. 2.

²⁹ Interjú ifj. Marosán Györggyel.

³⁰ Marosán, 1967. 538.

Elmondása szerint szabadulása (mely állítólag belügyminisztériumi engedéllyel történt) épp jókor, a németországi kitelepítés előtt következett be.³¹

Összegzésképp azt az evidenciát állapíthatjuk meg, hogy egyik szereplőnk sem szülőhelyén lépett kapcsolatba a munkásmozgalommal. Mindhárman lojálisak voltak a szervezethez, bár konfliktusok (pl. Nagy Imre későbbi különvéleményei a párt agrárpolitikája kapcsán, Kádár és a Békepárt ügye stb.) előfordultak, azonban az önkritika gyakorlásának intézménye ezeken a mélypontokon átlendítette őket. A pártfegyelem lélektani okát Kornai János abban látja, hogy a kommunista pártok tagjai folyamatos üldözésnek voltak kitéve, és csak ez a fajta rigorózus magatartás tudta őket összetartani.³²

Hármuk közül Kádár és Marosán inkább érzelmileg kötődött a mozgalomhoz, amolyan kvázi családként működött ez számukra, míg Nagy inkább intellektuálisan kapcsolódott a kommunista eszméhez. Mindhárman a mozgalom miatt kerültek letartóztatásba, s erre a kellemetlen élményre Nagy Imre emigrációval, míg Kádár és Marosán a fokozott éberséggel végzett további pártmunkával reagált. Emellett mindhárman tagjai voltak a Szociáldemokrata Pártnak – bár Kádár és Nagy mindezt a KMP megbízásából tette.

Valószínűleg 1945-ben, Debrecenben találunk először olyan térbeli és időbeli metszéspontot, amikor a három főszereplőnk először együtt látható. Az origót itt az a személy jelenti, aki a sorsukra a későbbiekben a legnagyobb hatást gyakorolta: Rákosi Mátyás. A munkásmozgalom eme „élő legendáját” Nagy és Kádár már előzőleg is ismerte, Marosánnak (aki természetesen már sokat hallott róla) ekkor volt alkalma a bemutatkozást megejteni.

Rákosival Kádár 1937-ben, a szegedi Csillagbörtönben találkozott először. A fiatalembert lenyűgözte a „hírességgel” való találkozás, és annak karizmatikus beszélőképessége, tájékozottsága – azonban a külsejében (állítólag) csalódott.³³ A lelkes kis pártmunkás viszont valószínűleg elnyerte a „nagy tanítómester bizalmát”.³⁴

³¹ Marosán György: Nagykanizsától – Debrecenig. Népszava, 1984. október 16. 11. „A főtörzsőrmester nagyon szívélyes volt. Azzal kezdte: »Főszakács, én akartam magát szabadon engedni, maga ezt elhárította, csak azért mentem bele, mert maga fontos helyen dolgozott, fegyelmet tartott és megszűntek a lopások. Most azonban el kell válnunk. Szokatlanul a Belügyből jött egy sürgős távirat, hogy engedjem magát szabadon, és kíséret nélkül menjen Pestre. Én nem tudom, hogy maga kicsoda.»

³² Kornai, 2012. 90.

³³ „(...) odalépett hozzám egy alacsony, tésztaarcú ember, és bemutatkozott, hogy ő Rákosi Mátyás.” Gyurkó, 1983. 101.

³⁴ Huszár, 2001. 39.

Nagy Imrével valószínűleg már a Szovjetunióban megismerkedett. Lehetséges, hogy Nagy jelen volt, amikor az 1940. november 1-jén 1848-as honvédszászlókért kicserélt kommunista vezető megérkezett a kijevi pályaudvarra. Egy biztos: Rákosi tiszttában volt Nagy képességeivel, s az igencsak megcsappant létszámú emigráció tagjai közül ő javasolta a magyar nyelvű rádióműsor szerkesztésére 1944-ben.³⁵

Marosán Rákosival először Debrecenben beszélt, 1945-ben. Rákosi alapvetően jó benyomásáról számolt be személye kapcsán, aki egy határozott, ám a marxizmusban nem túl képzett fiatalember, s a többi szociáldemokrata vezetőhöz képest szimpatikusabb volt számára.³⁶ Marosán visszaemlékezése szerint Rákosi „*nagyszerű vita- és tárgyalópartner, kulturált és kedvesen atyai*” volt a beszélgetés során, mely leginkább a politikai helyzet megvitatásáról és a baloldali szociáldemokraták iránti bizalomról szólt.³⁷

A szinkronizált együttmozgás ideje

A három életút tehát 1945-ben ért össze, és rövidebb ideig egy irányba haladt. Nagy Imre 1944–45-ben az Ideiglenes Nemzeti Kormány földművelésügyi minisztere volt. A kormány földreformrendeletét az MKP propagandája igyekezett kommunista vívmányként beállítani („*Éljen a földosztó miniszter!*”). 1945 novembere és 1946 márciusa között belügyminiszteri pozíciót töltött be, melyről a pártvezetés bírálatai miatt volt kénytelen lemondani. Itt domborodik ki alkati különbözősége a Rákosi–Gerő–Révai-féle vezetéstől, ami oda vezetett, hogy azok igyekeztek őt egyre „súlytalanabb” pozícióba juttatni: 1947-ben az Országgyűlés elnöke, majd a párt agrárpolitikájának bírálata miatt ugyan a KV és a PB tagja maradt, de a titkárságból már kikerült, végül 1948-ban egyetemi tanár lett a Közgazdaságtudományi Egyetemen.

Nagy Imre elméleti tevékenységét leginkább a szovjet rendszerparadigmán belüli alternatív modell keresésével jellemezhetjük.³⁸ Ez semmiképpen nem harmonizált a rákosista vezetéssel, így 1949-ben már meg is született a verdikt, miszerint:

³⁵ Rainer, 2002. 30.

³⁶ „*Megjelent nálam egy napon másodmagával Marosán György. Nagy érdeklődéssel hallgattam, részben, mert ő volt az első a fővárosi szociáldemokraták fiatal nemzedékéből, akivel alkalmam volt találkozni, és mert úgy hallottam, hogy baloldali. S tényleg, nagyon határozottan beszélt a két munkáspárt egységfrontjáról. Ez a határozottság azonban azonnal határozatlanságba csapott át, mihelyt én egy lépéssel továbbmentem, s felvettem a két párt egyesülésének kérdését. Viszont a fasiszta reakció elleni harcról határozottan beszélt, s helyeselte azt az erélyt, mellyel pártunk e téren fellépett. Azt nála sem volt nehéz megállapítanom, hogy a marxizmus nem erős oldala, s hogy ezen a téren, mármint a szocialista elméletben való jártasság terén, ő sem jelentett haladást a régi szociáldemokrata garnitúrával szemben. Ennek dacára, Valentinyvel vagy Takáccsal összehasonlítva, pozitíven ütött el tőlük.*” Rákosi, 1997. 159.

³⁷ Marosán, 1967. 650.

³⁸ Rainer, 2002. 41.

„(...) Nagy Imre elvtárs (...) olyan nézeteket képvisel, amelyek homlokegyenest ellentétesek a párt falusi politikájával. (...) nézetei összefüggő rendszert képeznek, amelyek kimerítik a jobboldali, opportunista elhajlás fogalmát. (...) a kapitalizmus védelmezőjeként lép fel. (...) aki nem helyesli a mezőgazdaság szocialista átszervezésére irányuló politikáját a pártnak, az általában nem állhat a szocializmus oldalán a szocializmus és a kapitalizmus közötti küzdelemben. (...) Miután Nagy Imre elvtárs (...) jobboldali nézeteit nem revideálta, a Központi Vezetőség Nagy Imre elvtársat visszahívja a Politikai Bizottságból”.³⁹

1945 a Kádár-életútban is jelentős változást jelentett: Budapest rendőrfőkapitányának helyettese lett, ám ugyanekkor Gerő pártfegyelmiben részesítette a Békepárt-ügy miatt. Talán ennek is köszönhető az a görcsös megfélemleni akarás, mely ekkori pályafutását jellemezte. Friss pozíciójában leginkább a politikai rendőrséget felügyelte, ahol felettese Sólyom László tábornok, míg Péter Gábor a beosztottjaként működött. Kádár felelt az Apor-gyilkosság ügyének kivizsgálásáért, s azért, hogy az ott jelentkező szovjet- és kommunistaellenességet minimalizálja (Gerő ez ügyben is tudott rajta fogást találni annak kapcsán, hogy kinek kell jelentéseket tennie). Rajk Lászlóval közösen dolgozták ki a pócspetri ügy forgatókönyvét, belügyminiszterként pedig az „éberségi hisztéria” szításában játszott előljáró szerepet.⁴⁰ Hármójuk közül ő nőült meg a legkésőbb: 1949-ben vette feleségül az ÁVH levél-felbontó részlegén dolgozó Tamáska Máriát.

Marosánt 1945 januárjában már a debreceni Ideiglenes Nemzetgyűlésben találjuk, mint az SZDP megbízottját. Hamarosan az egész ország megismerte a nevét: a Szociáldemokrata Párt legvehemensebb, legnépszerűbb szónokává vált. Tucat számba kapta a leveleket, melyekben különféle kérésekkel keresték meg magánszemélyek: egyszer egy valamikori nyilas kérte, hogy segítsen neki kijutni a börtönből, máskor pedig egy idős özvegy szerette volna, ha járandóságához a hivatali bürokrácia megkönnyítésével juthatna hozzá („*A világon maga az egyedüli, akinek bajaimat is elpanaszolhatom*” – írja levelében a hölgy). Akadt olyan eset is, amikor valaki egy névazonosság miatt felesége rokonát vélte felfedezni a személyében. 1948-ban egy fogász kéri a támogatását működési engedélye megszerzéséhez, melyet a levél háttoldalán olvasható feljegyzések alapján meg is kapott. Figyelemre méltó azonban a levél szövegezése, ahol az orvos arra hivatkozik, hogy „*A felszabadulás után aktív politikai tevékenységet*” fejtett ki „*baloldali Marxista Leninista eszme [sic!] mellett*”.⁴¹

³⁹ MOL-M-KS 276. f. 53/35. ő. e. 82.

⁴⁰ Gyarmati, 2000.

⁴¹ Marosán György levelezése. PIL, 283. f. 10/381. ő. e. 82.

A jelenség kiváló illusztrációja a K. Horváth Zsolt által felvázolt magatartásformának, aki felhívja a figyelmet arra, hogy a háború utáni világ nem írható le azzal a Hannah Arendt-i nyelvhasználattal, amely szerint a „fordulat éveinek” csak kiszolgálói és áldozatai voltak. Magyarország lakói elég hamar megkötik a maguk személyes kompromisszumait a kiépülő rendszerrel, s erről a levelek szóhasználata is tanúskodik: íróik mind baloldali tevékenységükre, szimpátiájukra, antifasiszta múltjukra stb. hivatkozva próbáltak érvényesülni.⁴² Egyesek mindezt igen leplezetlenül, a karrierizmus és a haszonszerzés céljával tették. Jó példa erre az a vasúti dolgozó, aki segédtisztból ellenőrre szeretett volna válni, s mivel előző pozíciójához is Marosán révén jutott hozzá, újabb levéllel kereste fel, ami minden bizonnyal terhes volt már a politikus számára – és ezt nem átalotta jelezni a levél írója felé. Érkezett is a válasz, miszerint „*Teljesen igazad van, ha úgy gondolod, hogy csak akkor kereslek fel, ha segítségedet kérem. [...] Intézd el azt, hogy ellenőrre nevezzenek ki.*”⁴³

Marosán ekkorra már a két munkáspárt egyesülésének a leghangosabb képviselője volt. Vásárhelyi Miklós 1988-as visszaemlékezése szerint az egyesülést kimondó gyűlés gyakorlatilag egy puccs volt, ennek vezéralakjaként pedig Marosánt jelölte meg, akinek agresszivitása és temperamentuma még négy évtized távlatából is megmaradt emlékeiben.⁴⁴

1947-ben lett Marosán a Szociáldemokrata Párt főtitkárhelyettese, mely pozícióját a fúzió után, a Magyar Dolgozók Pártjában is megtartotta, sőt a Központi Vezetőségbe és a Politikai Bizottságba is bekerült. Ő maga egy későbbi interjúban úgy érvelt a pártegyesítés mellett, hogy az egy internacionalista feladat volt, amit gyakorlatilag egy „világtrend” diktált, s hogy nekik ehhez igazodniuk kellett.⁴⁵

⁴² K. Horváth, 2015. 45.

⁴³ Marosán György levelezése, PIL, 283. f. 10/381. ó. e. 72.

⁴⁴ A „gyűlés az én mai megítélésem szerint lényegében egy puccs volt. Egy puccs, amelyet teljes mértékben a Kommunista Párt vezetősége készített elő és hajtott végre, Marosán György és néhány baloldali szociáldemokrata közreműködésével. A gyűlésnek két szónoka volt: Farkas Mihály és Marosán György. Közülük Farkas Mihály képviselte a toleranciát és a mérsékletet, a szélsőséget pedig, a harcosságot, a temperamentumot és – nyugodtan mondhatom – az agresszivitást is, Marosán György, aki teljes átéléssel hirdette annak szükségét, hogy a Szociáldemokrata Pártból el kell távolítani azokat az elemeket, akik az egyesülésnek az ellenségei. És akkor következett egy szörnyű tíz perc vagy negyedóra, amikor egymás után kezdték felsorolni azokat a szociáldemokratákat, akiket kizártak a pártból.” Pallai–Sárközi, 2008. 175.

⁴⁵ „A munkásegységet nem szabad egyetlen ország belső ügyeként kezelni. Internacionalista feladat ma is, sőt világméretben mind aktuálisabbá válik. Ez a záloga nemcsak a haladó, demokratikus mozgalomnak, amely végső soron a szocializmusba kell hogy torkolljék, de a szabadság, a demokratikus és békés élet is ettől függ. A munkásosztály összefogása, egységes fellépése az egyik leghatásosabb fegyver a szocializmusért, a háborús világ ellen, a békéért folytatott harcban.” Víg, 1970. 176–177.

Számára pedig a munkásegység volt az egyetlen út, amellyel a fasizmus elkerülhető volt, így arra kellett törekedni, hogy ez a szövetség minél hamarabb megvalósuljon.⁴⁶

Lassulás, gyorsulás

A Magyar Dolgozók Pártja létrejöttével, a Rákosi–Gerő–Farkas (Gyarmati György szerint azonban inkább Rákosi–Gerő–Péter) trojka hatalmi centrumának megerősödésével, valamint a hidegháborús éberségpolitika elszabadulásával új szakasz vette kezdetét. Ennek fontos fázisa volt a párton belüli ellenség keresése.

Koncepciós perek addig is zajlottak: első hullámuk (Bihari Mihály szakaszolása alapján) 1947 januárjában vette kezdetét a Magyar Közösség tagjainak letartóztatásával. Ezt követően hullottak le a „szalámi” újabb és újabb szeletei: a „*belső reakció erői*”, „*a kisgazdapárt reakciós szárnya*”, „*a külföldi imperialisták*”, „*a klerikális reakció*”, majd a „*gazdasági szabotázs*” elkövetők.⁴⁷

A koncepciós perek második hullámának fő jellemzője, hogy begyűrűztek az MDP berkeibe. Ehhez kiváló hátszelet biztosított az egész szovjet blokkon végigsöprő Tito-ellenesség, nem mellesleg Rákosi félreállíthatta Rajk Lászlót, akiben egyes vélemények szerint vetélytársát sejtette.⁴⁸ Itt vált világossá mindenki számára, hogy a pártvezetésbe tartozás nem nyújthat védelmet a folyamatos ellenségkeresés alól. Gyarmati György az egész eljárást „*rituális gyilkossági szertartásnak*” nevezi, melynek valódi fővádlottja Tito volt.⁴⁹ Huszár Tibor szerint Kádár Jánost azért áldozta fel Rákosi egy nacionalista összeesküvés vádjával, hogy az ilyesfajta veszély túldimenzionálásával saját nélkülözhetetlenségére hívja fel Sztálin figyelmét.⁵⁰

Ebbe a sorba illeszkedett a Szakasits-per is, melynek vádlottjaként Marosánt is letartóztatták 1950. július 7-én (visszaemlékezése szerint Péter Gábor személyesen jött el érte). A vádirat szerint Marosán a román politikai rendőrség besúgója volt a háború idején, később pedig Böhm Vilmos személyén keresztül az angol titkoszolgálatnak küldött jelentéseket, majd az innen kapott utasítások alapján társaival nekilátott a „*demokratikus államrend megdöntésére irányuló szociáldemokrata szervezkedés vezetésének*”.⁵¹

⁴⁶ Interjú ifj. Marosán Györggyel.

⁴⁷ Bihari, 2005. 115–116.

⁴⁸ Romsics, 2005. 344.

⁴⁹ Gyarmati, 2011. 150–151.

⁵⁰ Nagy Mézes, 2015. 358.

⁵¹ Kádár, 1993. 125.

E koestleri fordulat során 1950. november 24-én először (tévedésből!) kötél általi halálra ítélték, melyet december 11-én a Legfelsőbb Bíróság életfogytiglani szabadságvesztésre módosított.⁵²

A népszerű munkáspolitikus közéletből való eltűnésének a pártvezetés nem adott hangot a sajtóban. A *Népszava* olvasói letartóztatása előtt, 1950. júniusában olvashatták utoljára a nevét, a diósgyőri magyar–lengyel futballmérkőzés kapcsán, ahol nézőként volt jelen⁵³, július elsején pedig a *Szabad Nép* még közölte a könnyűipar előtt álló feladatokról szóló írását.⁵⁴ Csupán lemondásáról adott hírt mindkét lap egy-egy rövid közlés formájában.⁵⁵

Nagy Imre tehát még időben került távol Rákositól és körétől, így a koncepciók perек hatósugara az ő személyére nem terjedhetett ki. Azonban a Sztálin halálát követő újabb váratlan fordulat őt állította az események középpontjába. Az 1953 és 1955 közötti időszak afféle rendszerparadigmán belüli korrekció kísérlete volt, melyet az ő neve fémjelzett. Berija „zsidótlantási” törekvése a keleti blokk pártelitjében Rákosi önkritikájához és defenzívába szorításához vezetett, melyhez Nagy Imrét használta eszközként. Ennek következtében született meg az amnesztia-rendelet, mely során többedmagával Kádár János is szabadlábra került. A változás szelét nemcsak Nagy ízes, érthető rádióbeszédei jelentették, hanem az internálótáborok feloszlata, valamint a Hazafias Népfront újjászervezése is (mellyel akarva-akaratlanul egy antirákosista pólus született). Szívproblémái miatt azonban Nagy Imre lendületet veszített, ami kedvezett Rákosinak, és (Berija híján) sikerült kieszközölnie riválisa moszkvai megbuktatását, majd végül 1955-ben a pártból is sikerült kizáratnia.

Marosán mindebből igen keveset érzékelt a váci, majd a Fő utcai gyűjtőfogházban. Családja ekkor Budapesten, a Türr István utcában a Gelber család vendégszeretetéét élvezte, és relatíve biztonságban voltak. A börtönöveket önműveléssel töltötte, ekkor olvasta újra fiatalkorra nagy olvasmányait, és volt ideje (újra)értelmezni a marxizmus klasszikusait is. Elmondása szerint Marx és Engels művei mel-

⁵² „Belépek az ismert szobába. Többen vannak... Középen Jankó tanácselnök feketébe öltözve. Igen sápadt. Mellette feszesen áll két ávos tiszt. Szívem ebben a pillanatban szinte elhallgat. Nyugodtan állok. Szembe nézek Jankóval, aki egy pillantást vet rám. Kezébe vesz egy papírt és olvasni kezd. A Népbíróság Marosán Györgyöt kötél általi halálra ítélte... Rám néz. Pokoli csend. Felemelt hangon folytatja. – A Legfelsőbb Bíróság a kötél által végrehajtandó halálos ítéletet életfogytiglani börtönre változtatta át. Csend. Határozott hangon szól: – Megértette? Rekedt hangon mondom: – Igen. – Kérem, itt írja alá. Aláírom. Az egész talán 5 perc alatt zajlik le, nem nézünk egymásra. Visznek vissza. Megyek a folyosókon végig s most mérhetetlen erővel úgy dobog a szívem, mintha ki akarna ugrani a helyéből. Életfogytiglani börtön... életfogytiglani börtön... é-let-fogy-tig-la-ni-bör-tön...” Marosán, 1988. 150.

⁵³ *Népszava*, 1950. június 6. 2.

⁵⁴ *Szabad Nép*, 1950. július 1.

⁵⁵ *Népszava és Szabad Nép*, 1950. augusztus 5.

lett forgatta ekkor Stendhal, Tolsztoj, Balzac, Goethe, Shakespeare, Stefan Zweig és Thomas Mann műveit. Napirendjéről, rabságának körülményeiről részletes tájékoztatást ad visszaemlékezésében.⁵⁶

Ütköző ingák

Ahogy láhattuk, a három politikus eltérő politikai iskolát járt ki. Nagy Imre leginkább a „klasszikus” szovjet, lenini–trockista korszakban csatlakozott a mozgalomhoz; míg Kádár a hazai illegális kommunisták között, Marosán pedig az erdélyi-pesti baloldali szociáldemokraták között szerezte meg elméleti tudását. Azonban nem csupán elméleti felkészültségben volt köztük különbség: Nagy Imre egy lassú, tipródó alkat volt, míg Marosán heves vérmérsékletű, vagányságtól és kivagyiságtól cseppet sem mentes személyiség, míg Kádár az illegális mozgalomban kitanult hatalomtechnika mestere, vérbeli sakkjátékos. Leginkább talán az a természetes puritanizmus lehetett közös bennük, ami a marxizmus dogmatikus értelmezéséből adódhatott. Ezek az alkati különbségek az események későbbi formálódásában jelentős szerephez jutnak, hisz nemcsak a politikai, hanem a személyes szimpátia is döntő volt életre-halálra szóló elhatározások meghozatalában.

Marosán 1956. március 29-i szabadulását június 15-i rehabilitációja követte. A Minisztertanács akkori elnöke, Hegedüs András meghökkenve tapasztalta, hogy Marosán szabadlábra helyezését követően szinte azonnal felkereste a pártvezetést, mintegy „munkára jelentkezett”.⁵⁷ Így egy hónap múlva már kooptálták is az MDP vezetésébe, ahonnan a miniszterelnök-helyettesi pozícióig vitte. A Német Demokratikus Köztársaságban töltött hosszabb időt, hogy a börtönévek során legyengült egészségi állapotát megerősítse. A hatalomban történő pozícióváltások során inkább fogadta el a Gerő-féle vezetést, mint Nagy Imre személyét. Előbbi (még ha torz formában is) továbbra is a munkásegységet képviselte számára, míg utóbbi leginkább Peidl Gyula alakjára emlékeztette őt, akinek hatalmon maradása egy újabb ellenforradalmi rendszer kibontakozásának veszélyével fenyeget.⁵⁸

⁵⁶ Marosán, 1988. 152.

⁵⁷ „Kiderült, hogy rosszul számoltunk, a szociáldemokraták többsége kommunistábnak bizonyult a kommunistáknál és 1956-ban – már a XX. kongresszus után elkezdődhetett munkába helyezésük. Szinte szimbolikus, hogy Marosán a börtönből egyenesen Rákosi irodájába érkezik, ahol ketten beszélgetünk vele. A részletekre már nem emlékszem, csak a beszélgetés alaphangulatára: Marosán kész újból tisztséget viselni.” Hegedüs, 1988. 245.

⁵⁸ „Ha Magyarországon győz az ellenforradalom, (...) annak árát minden körülmények között a munkás fizeti meg. Ez egy 24 éves történet 1919 után. Hát ha Nagy Imre azt hitte, hogy ő nem a Peidl-kormány helyét fogja betölteni, hogy ott a dolgok megállnak nála, az egy politikai ostobaság. Rákosi egyik legnagyobb bűne, hogy a legjobb elvtársakat legyilkoltatta, de a reakció megmaradt Budapesten és Magyarországon!” Vámos, 1986. 131.

A forradalom kitörésekor Marosán egyike volt a fegyveres beavatkozás legelső követelőinek. A forradalmi tömegben ellenforradalmi lázadást⁵⁹, az itt-ott felbukkanó (felesége, családja számára viszont roppant fenyegetően hangzó) antiszemitizmusban a fasizmus újraéledését vélte felfedezni.⁶⁰ A forradalom követelései nem tudott azonosulni, hiszen saját magát tartotta forradalmárnak, és az 1945 után kialakult berendezkedést pedig a valódi forradalomnak. Számára tehát az a „forradalom” volt legitim, épp ezért mint forradalmár úgy érezte, hogy minden jogos (és jogtalan) eszköz bevethető eme legitimáció védelmében. Ráadásul maga az „ellenforradalom” a számára unszimpatikus Nagy Imre személye köré épült, míg az alternatívát jelentő Kádár János személye több biztosítékot is ígért számára (a munkásegység fenntartását, a moszkoviták háttérbe szorítását, az antiszemitizmus felszámolását stb.).

Számára a marxista alapú népi demokrácia volt az egyetlen elfogadható társadalmi berendezkedés, melynek megteremtéséhez elengedhetetlen feltétel a munkásegység, ami az egységes munkáspártban manifesztálódik. Léte a garancia arra, hogy a tömegekre nem lehet hatással a fasizmus, nemléte pedig annak megjelenését vonja maga után (ami a zsidókra, valamint a szociáldemokratákra és a kommunistákra halálos veszedelmet jelent). Éppen ezért minden olyan tömegmozgalom, amely nem a munkásmozgalom irányítása alatt zajlik, veszélyforrás lehet, amellyel fel kell venni a harcot.

Marosánról és a baloldali szociáldemokraták motivációjáról Kovács András találon írta le, hogy alapélményük a fasizmus terrorja, a „holokausztsérültség” volt, melynek folytán csalódtak a demokratikus intézményekben. Ez az oka annak, hogy elfordultak a szociáldemokrata értékektől és inkább a szélsőbal irányába tolódtak el. Számukra a fasizmus csak a kapitalizmus egyik válfaja volt (Dimitrov szavaival élve annak „legreakciósabb, legsovinisztább és legimperialistább” változata), így az ellen csak a Szovjetunió nyújthat védelmet. Az üldöztetéstől való páni félelem volt tehát az oka annak a szervilis magatartásnak, mely a kommunista szuperhatalommal kapcsolatban jellemezte őket.⁶¹

⁵⁹ Széna tér '56. Rendezte: Lugossy István. XXI. Század Bt. – Fórum Film Alapítvány, 1993. és Marosán, 1984. 101–103.: „*Én tudom, hogy mit jelent egy tömeg, amit kivezényelnek, és egy tömeg amelyik kimegy az utcára.*” – mondja egy vele készült időskori interjúban. „*(...) ismerem az országot és az emberekben szunnyadó, feltörni kész szenvedélyes elkeseredettséget, különösen ha zöld utat kap*” – ezt már A mozgalom című tanulmányában írja. „*Ebben a káoszban senki még csak fel sem veti a tömegek oldaláról, hogy hol van a türés, a belenyugvás határa. (...) Ma is él bennem a meggyőződés, hogy ha a gyűlést, a felvonulást betiltják és a tűzparancsot kiadják, biztosan lettek volna áldozatok, de nem annyi, mint amennyit az ellenforradalom produkált.*”

⁶⁰ A jelenséggel kapcsolatban bővebben lásd: Standeisky, 2004. 14–15.

⁶¹ Kovács, 1997. 185.

Kádár János Marosánhoz hasonló életutat járt be, s valószínűleg ez lehetett a legfontosabb szempont abban, hogy őt el tudta fogadni vezetőként. Az, hogy mindkettejük számára a munkásmozgalom jelentette a kezdeti családot, hogy mindkettőjüket bebörtönözték az ötvenes években, s hogy egyikük sem volt moszkovita, de mindketten úgy vélték, hogy a Szovjetunió segítségével lehetséges megvalósítani az általuk egyedülként helyesnek tartott társadalmi berendezkedést, több mint elegendő érv volt Kádár személye mellett.⁶²

Nagy Imre utolsó éveiben jutott a legtávolabb attól az eszmerendszertől, amely egész élete során a keretet biztosította számára. Képes volt azonosulni a forradalommal, sőt: egyes elképzelései halála után ilyen-olyan formában meg is valósulhattak. Keserű vigasz, hogy a keleti blokk hasonló reformgondolkodói (pl. Dubček) szintén nem voltak képesek kibontakoztatni elképzeléseiket.⁶³

Új lendület – akadozás – lefékezés

A Marosán és Kádár közötti kezdeti harmonikus együttműködést hamarosan a fent felvázolt alkati különbségek árnyékolták be. A személyeskedés végül 1962-ben érte el azt a pontot, ahonnan már nem volt visszaút. Mivel Marosán több ponton nem értett egyet az MSZMP vezetésének irányával, így nyár végén egy (möglegzősen sértett hangú) levelében közölte: lemond addigi tisztségeiről. Ennek okait főként Kádár munkatílusának megváltozásában, kritika iránti sükettségében és a párton belüli klikkesedésben jelölte meg. *„Úgy látszik, belátták, hogy mi csak úgy haladhatunk előre életünk minden vonalán, hogy ha egyedül Kádár elvtárs tud mindent! Belátták, hogy az a helyes, ha már egyedül Kádár elvtárs gondolkodik. Ez a vezetés néha úgy fest, mintha valamennyien iskolás gyerekek volnánk (...) Ilyen vezetési módszerek juttatnak el ahhoz a nézethez, hogy csak egyetlen okos, ügyes, bátor és művelt emberünk van – ez az ember, aki mindenhez, mindenkinél jobban ért (...) a párt politikáját egyetlen személy csinálja – egy olyan elvtárs, aki fokozatosan és szívós következetességgel ráfekszik a kollektívára”*. De más párttársait sem kímélte: Szirmai István, a KB titkára, *„amikor már nyeregben érezte magát, kezdett megváltozni, minél feljebb jutott, annál fölényesebb, annál cinikusabb és másokat lenéző lett”*, Biszku Bélán pedig megfigyelhető *„hogyan változik meg napról napra, hogy válik fölényessé, pökhendivé”*.⁶⁴

Marosán és a mozgalom ezután majd' egy évtized erejéig megváltak egymástól. Bizodalma a kádári vezetésbe furcsamód 1968-ban, a csehszlovákiai beavatkozás

⁶² „Kádárt két okból tartottam fontosnak. Először is azért, mert munkás, másodsor pedig azért, mert ő ugyanúgy adót fizetett a Rákosi-éra következményeiért, mint én. Ez a kettő együtt sugallta nekem, hogy a vezetést nézve ő az egyedüli ember, aki számba jöhet, akinek súlya, tekintélye van.” Vámos, 1986. 140.

⁶³ Rainer, 2002. 150–151.

⁶⁴ Némethné–Sipos, 1994. és Sipos, 2004.

idején tért vissza: párhuzamot vélt felfedezni a magyar 1956 és a dubčeki fordulat között (bár elismerte a közöttük fennálló markáns különbségeket is), ami a munkásegység bomlásához vezetett volna: „(...) *mindaz, ami a cseheknél lejátszódik, erdőtűzként csaphat át az NDK, a lengyel és más területekre is. S ha teljessé válik ez az erdőtűz, nincs az az atyáuristen, aki bármilyen néphadsereggel képes lenne ezt eloltani. Ha pedig kiderül, hogy Kelet-Európában a szocializmus csak idegen katonai erővel védhető, azt nem az illető országra, hanem a kommunista világ mozgalmára tartom veszélyesnek*”.⁶⁵

Ezután kérte visszavételét a pártba, ami (néhány Kádárral lefolytatott találkozót követően) 1972-ben megtörtént. A pártnak szüksége volt rá az 1975-ös helsinki értekezlet előtt: személye nagy tekintéllyel bírt a nyugati (svéd, osztrák, portugál) kommunista pártok politikusainak szemében, akik Moszkvával szemben már egy ideje fenntartással viseltettek.

Nagy Imre halálát követően szinte azonnal szimbólummá vált. Méray Tibor még 1958-ban megírta *Nagy Imre élete és halála* című könyvét, ami ezt a folyamatot csak felgyorsította. A szimbólummá válást jelezte, hogy még a Kádár-korszak alkonyán, 1985-ben is mekkora felfordulást tudott okozni Nagy Gáspár *Öröknyár: elmúltam 9 éves* című versének megjelenése. 1988-ban, kivégzésének 30. évfordulóján Párizsban emeltek emlékművet neki és társainak. A rákoskeresztúri köztemető 301-es parcellájánál történt megemlékezés-kísérletet itthon rendőri erők oszlatták fel.

Kádár személye a rendszer biztosítékává vált, nemcsak az itthoni pártapparátus, de Moszkva szemében is. Nem meglepő tehát, hogy 60. születésnapján felvetett nyugdíjazási kérelmét elutasították. A vele együtt öregedő rendszer azonban az eladósodással, a gorbacsovi fordulattal és a felolvadó hidegháborúval végül a nyolcvanas évek végén kimúlt. Utolsó beszéde egy Shakespeare-dráma és egy pszichoterápia találkozása volt az MSZMP KB boncasztalán.

Marosán önéletrészésének befejezésével és azok kiadásával adott hírt magáról. 1968-ban jelent meg az életútját 1945-ig bemutató *Tűzes kemence*, melyet a „fordulat éveiben” játszódó *Az úton végig kell menni követett*. Börtönéveiről és megaláztatásairól írt *Nincs visszaút* című könyvében, ami azonban csak 1988-ban jelenhetett meg. 1989-ben a két záró darabbal jelentkezett: az 1956–57-es évekről szóló *A tanúk még élnek*, valamint az 1957–73 között játszódó *Fel kellett állnom* nagy közérdeklődést (és rengeteg kritikát) váltott ki. A rendszerváltás igen megviselte: a feloszlott állampárt romjain újjáalakuló MSZMP első ülését még ő nyitotta meg, azonban az új párt nem tartott igényt szolgálataira. 1992-ben rövid újságcikk adott hírt haláláról, ám temetésén feltűnően nagy tömeg vett részt.

⁶⁵ Marosán, 1989. 43–44.

Nyugópont vagy örökmozgás?

Többször is kirajzolódott előttünk, hogy a három politikus karrierje (a rövidebb együttmozgások ellenére) szétfejlődésre hajlamos, ami 1956-ban és 1962-ben meg is történt. Hogyan alakult a rendszerváltás utáni évtizedekben a Nagy Imre, Kádár János és Marosán György emlékezete a magyar köztudatban?

a. A feledni akart szimbólum – Nagy Imre

Nagy Imre alakja a rendszerváltással egy időben emelkedett a nemzeti panteonba – a kommunista politikusok közül máig egyedülálló módon. Az emlékét őrző és ápoló Nagy Imre Alapítványt 1989-ben hívta életre lánya, Erzsébet. Újratemetése a politikai átmenet egyik (ha nem „A”) legismertebb eseménye, hivatalos rehabilitációjának napja pedig egybeesik Kádár János halálával. Orsó utcai háza ma Nagy Imre Házként működik. Több városban neveztek el róla utcát, állítottak neki szobrot (pl. Budapesten a Vértanúk terén, Szegeden a Rákóczi téren). Rainer M. János egy két- és egy egykötetes biográfiát, valamint számos tanulmányt írt Nagy Imréről. 2004-ben Mészáros Márta *A temetetlen halott* címmel készített filmet életéről, melyben Jan Nowicki alakította a mártír miniszterelnököt. A forradalom 2006-os ötvenedik évfordulója az akkori politikai konfliktusok miatt nem tudott a társadalmi diskurzus középpontjába kerülni – így Nagy Imre személye sem. A Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet akkori felmérése azonban azt mutatta, hogy az ő alakja a legkevésbé megosztó a magyar társadalomban (a megkérdezettek 52%-a gondolta őt inkább pozitív személyiségnek⁶⁶). A 2016-os hatvanadik jubileumon azonban azt tapasztalhattuk, hogy alakja mintha törlődött volna a hivatalos emlékezetpolitikából, s helyére pedig az „utca embere”, a „pesti srácok”, valamint Mindszenty József személyét emelték volna be.

b. Nostalgia és gyűlölet között – Kádár János

A 20. század kapcsán Kádár János személye az, ami a leginkább megosztja a magyar társadalom egészét. Temetése (Nagy Imre rehabilitálása mellett) szintén a rendszerváltás egyik fontos mementója, melyen tömegek vettek részt.

Moldova György így zárja 2006-ban írott Kádár-életrajzát: *„Nekem megtiszteltetést és örömet jelentett az az időszak, melyet Kádár János emlékének felidézésére fordítottam. Ha tehetném, még éveket szánnék rá, minden nap új változásokat készit”*.⁶⁷ Romsics Ignác Kádár megítélésének megosztó mivoltát abban látja, hogy *„a relatív anyagi jólét, a szociális biztonság és a társadalmi felemelkedés lehetősége az emberek*

⁶⁶ (<http://www.webaudit.hu/object.11f0c4b2-7679-47a5-8d02-0ec553182b9d.ivy> – utolsó megnyitás: 2017. április 30.)

⁶⁷ Moldova, 2006. 221.

többsége számára fontosabb a politikai demokráciánál és a szellemi sokszínűségénél.⁶⁸ M. Kiss Sándor szerint Kádár egy tehetséges ember volt, aki egy összeomlott társadalmat hagyott hátra maga után.⁶⁹ Több filmrendező is jelezte: a 20. századi traumák feldolgozásához szükség lenne egy Kádár-filmre. Utolsó beszédéről pedig sikeres dokumentumfilm és könyv született (Kornis Mihály tollából), ami színdarabot is inspirált.

Az értelmiségi diskurzussal párhuzamosan a szélesebb társadalomban is élénk vita zajlott (zajlik?) Kádár történelmi szerepéről. Ennek heveségét mutatja, hogy először 2000-ben, majd 2007-ben vandalizmus érte a Fiumei sírkertben nyugalomra helyezett földi maradványait. Az első esetben a rongáló (egy idős hölgy) „csak” összefestette a Munkásmozgalmi Panteon épületét, ám hét esztendő múlva ismeretlen tettesek már Kádár csontjait és felesége földi maradványait is ellopták. Az ügy kapcsán a rendszerváltás utáni magyar történelemről írott szubjektív hangú krónikájában Salamon Konrád történész a következő megjegyzést tette: *„Az esetet kevés kivétellel mindenki elítélte, az a kérdés viszont nem vetődött fel, hogy miért van a munkásmozgalmak úgynevezett hőseinek panteonja. Nyugodjanak békében, de panteon egy embertelen rendszer képviselőinek nem jár, ahogy pl. a nemzetiszocialistáknak sem”*.⁷⁰

A fentebb említett Medián-felmérés során a válaszadók 52%-a gondolta azt, hogy Kádár János inkább pozitív szerepet játszott történelmünkben, míg az ellenkező álláspontot 20% képviselte. Vásárhelyi Mária elemzése is hasonló eredményre jutott. A Kádár-életút feletti társadalmi konszenzus azonban még nem született meg, s valószínű, hogy ez az ambivalencia még évtizedekig fennmarad.

c. Akinek csak a gyűlölet maradt – Marosán György

Nagy Imréhez és Kádár Jánoshoz képest Marosán György alakjából gyakorlatilag csak a negatív konnotációk maradtak fenn. Bár Papp László halála után (2003) felmerült a neve, mint a politikusé, aki a csepeli munkásgyereket támogatta profi bokszolói pályáján, ennek ellenére inkább („hála” az internetes videómegosztó portáloknak, valamint M. Kiss Sándor és Kahler Frigyes közös könyvének) csak hírhedt mondatai (*„Mától kezdve lövünk!”, „Nem a zsemle kicsi, elvtársak, hanem a pofátok nagy!”*) hagytak nyomot a közösségi emlékezetben. Egy rövidebb publicisztika⁷¹, néhány történelmi tárgyú tanulmány⁷², valamint ifj. Marosán György írásai⁷³ igyekeztek csupán árnyalni a róla kialakult egyoldalú képet, ám ezek (mondhatjuk)

⁶⁸ Romsics, 2012. 28–33.

⁶⁹ M. Kiss, 2012. 48–55.

⁷⁰ Salamon, 2008. 199–200.

⁷¹ László, 2008.

⁷² A fontosabbak: Némethné–Sipos, 1994.; Nyers, 1994.; Jemnitz, 1994.; Sipos, 2004.

⁷³ Például ebben: ifj. Marosán, 2016.

visszhang nélkül maradtak. Extrém kivételek természetesen akadnak: az Egerben 2014-ben életre hívott radikális baloldali szervezet, a Népi Front, nem sokkal zászlóbontása után megemlékezést tartott Marosán György sírjánál, mintegy példaként tekintve alakjára.⁷⁴

A fentiek alapján elmondható, hogy a bemutatott hármas inga mozgásában változás látszik. Marosán György esetében biztos állítható, hogy a mozgás lelassult, nyugvópont közeli állapotba jutott. Kádár és Nagy Imre esetében ez a nyugvópont alighanem még messze van, s mintha egy irányba tartana: mindkettő esetében a feled(tet)ésre és az emlékez(tet)ésre irányuló ellenerők feszülnek egymásnak. Hogy a két folyamat kibékíthető-e egymással, az már a történéseken múlik.

⁷⁴ (<http://nepifront.hu/index.php/hirek/91-mozgalmi-hirek/291-marosan-gyorgyre-emlekeztunk> – utolsó megnyitás: 2017. április 30.)

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

FORRÁSOK ÉS FORRÁSKIADVÁNYOK

- A Magyar Dolgozók Pártja határozatai. MOL-M-KS 276. f. 53/35. ő. e.
Bárány Balázs interjúja ifj. Marosán Györggyel. 2016.
Hegedüs András: A történelem és a hatalom ígézetében. Budapest, 1988.
Marosán György levelezése. PIL, 283. f. 10/381. ő. e.
Marosán György: A mozgalom. Budapest, 1984.
Marosán György: A tanúk még élnek. Budapest, 1989.
Marosán György: Fel kellett állnom. Budapest, 1989.
Marosán György: Nincs visszaút. Emlékeim az 1948–1956-os évekből.
Budapest, 1988.
Népszava hivatkozott számai
Pallai Péter – Sárközi Mátyás: Némi demokráciától a népi demokráciáig. A kommunista hatalomátvétel története Magyarországon a BBC-archívum tükrében, (1945–1948) Budapest, 2008.
Rákosi Mátyás: Visszaemlékezések 1940–1956 I. Budapest, 1997.
Romsics Ignác (szerk.): Magyar történeti szöveggyűjtemény I. 1914–1999. Budapest, 2000.
Szabad Nép hivatkozott számai
Széna tér '56. Rendezte: Lugossy István. XXI. Század Bt. – Fórum Film Alapítvány, 1993.
Vámos György (szerk.): Sorshelyzetek. Emlékezések az ötvenes évekre. Budapest, 1986.
Víg Vilmosné (szerk.): Az első évek (1945–1948). A Népszabadság interjúsorozata. Budapest, 1970.

SZAKIRODALOM

- Bihari Mihály: Magyar politika 1944–2004. Budapest, 2005.
Fleisz János: Egy város átalakulása. Nagyvárad a két világháború között 1919–1940. Nagyvárad, 2005.
Gyarmati György: A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956. Budapest, 2011.
Gyarmati György: Rendőrfőnök és belügyminiszter. Rubicon, 2000/7–8.
Gyurkó László: Arcképvázlat történelmi háttérrel. Budapest, 1983.
Huszár Tibor: Kádár János I. 1912–1956. Budapest, 2001.

- Huszár Tibor: Kádár. A hatalom évei 1956–1989. Budapest, 2006.
- Izsák Lajos: Pártok és politikusok. Budapest, 2010.
- Jemnitz János: Kiegészítések Marosán György arcképehez. Múltunk, 1994/4.
- K. Horváth Zsolt: Az emlékezet betegei. Budapest, 2015.
- Kádár Zsuzsa: Adalék Marosán György koncepció peréhez. Eszmélet, 1993/20.
- Kornai János: A szocialista rendszer. Pozsony, 2012.
- Kovács András: A magyar szociáldemokrácia és az 1956-os forradalom. In: Körösi Zsuzsanna – Tóth Pál Péter (szerk.): Pártok 1956. Válogatás 1956-os pártvezetők visszaemlékezéseiből. Budapest, 1997.
- László Ferenc: Marosán György életútja – A mérges pék. Magyar Narancs, 2008/47.
- M. Kiss Sándor: Kádár. Rubicon, 2012/8.
- Marosán György: Nagykanizsától – Debrecenig. Népszava, 1984. október 16.
- Moldova György: Kádár János. I–II. Budapest, 2006.
- Nagy Imre: Viharos emberöltő. Holmi, 1993/1–3.
- Nagy Mézes Rita (szerk.): A magyar történelem vitatott alakjai. Budapest, 2015.
- Némethné Vágyi Karola – Sipos Levente: A Marosán-ügy 1962-ben. Múltunk, 1994/1–2.
- Nyers Rezső: Ki is volt Marosán György valójában? Múltunk, 1994/3.
- Rainer M. János: Nagy Imre I. 1896–1953. Budapest, 1996.
- Rainer M. János: Nagy Imre. Budapest, 2002.
- Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Budapest, 2005.
- Romsics Ignác: A Kádár-korszak helye a 20. századi magyar történelemben. Rubicon, 2012/8.
- Salamon Konrád: A magyar ezredforduló krónikája. Budapest, 2008.
- Sipos Levente: Szakítás. Marosán György és Kádár János. Rubicon, 2004/8–9.
- Sipos Péter: Legális és illegális munkásmozgalom (1919–1944). Budapest, 1988.
- Standeisky Éva: Antiszemitizmus az 1956-os forradalomban. Élet és Irodalom, 2004. február 27.
- Varga Krisztián: Ellenség a baloldalon. Budapest, 2015.
- Varga Lajos (főszerk.): A magyar szociáldemokrácia kézikönyve. Budapest, 1999.